

Рівненський державний гуманітарний університет

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 4

Рівне – 2015

**Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет**

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 4

Рівне – 2015

Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. - Випуск 4 - Рівне: РДГУ, 2015 – 300 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович - доктор психологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчально-методичної роботи, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна - кандидат педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г. С. Костюка

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Юрченко Вікторія Миколаївна – доктор психологічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету;

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету;

Шугасва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету;

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія»;

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки;

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету;

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки і психології (дошкільної і корекційної) Рівненського державного гуманітарного університету;

Корчакова Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету (**відповідальний секретар**);

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету;

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 8 від 27 березня 2015 р.).

Свідоцтво про державну реєстрацію **Серія КВ №18713-7513Р**

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет.e-mail: pavelkiv_rv@ukr.net

відповідному соціальному середовищі. Особливу увагу слід приділити тим учням, які мають низький рівень адаптованості через несприятливі чинники та негативний потік інформації, що викликають, у свою чергу, негативні емоції. У перспективі доцільно дослідити вплив певних фізіологічних реакцій на процес становлення емоційного комфорту особистості школяра як складових адаптації в умовах середньої школи.

Список використаних джерел

1. Бароненко В.А., Рапопорт Л.А. Диагностика психофизиологического и физического здоровья школьников. / В.А. Бароненко, Л.А. Рапопорт – Екатеринбург, 2004. – 64 с.
2. Бех І.Д. Молодий школяр у виховному просторі міжособистісних взаємин // Початкова школа, 2000. – № 5. – С. 1-5.
3. Ильин Е.П. Эмоции и чувства / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2001. – 752 с.
4. Коломинський Я.Л. Учителю о психологии детей шестилетнего возраста: Кн. для учителя / Я.Л. Коломинський, Е.А. Панько. – М.: Просвещение, 1988. – 190 с.
5. Крюкова Л.В. Вплив емоційних чинників на соціально-психологічну адаптованість молодших школярів. // Психологія: реальність і перспективи: Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 3. – Рівне: Видавництво ТзОВ «Дока центр», 2014. – С.82-83
6. Максименко С. Д. Психічне здоров'я дітей // Психолог. – Січень (1) 2002. – С. 4.
7. Наукові засади Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації». Випуск 1 / За ред. А.М. Середюка. – К.: Деркул, 2007. – 288 с.
8. Basic Psychology / Henry Gleitman. University of Pennsylvania. Chapter 11. Social Cognition and Emotion. – Norton & Company. New York. London.
9. Journal: Psychological Review – PSYCHOL REV, vol. 38, no. 4.

References

1. Baronenko V.A., Rapoport L.A. Diagnostika psihofiziologicheskogo i fizicheskogo zdorov'ja shkol'nikov. / V.A. Baronenko, L.A. Rapoport – Ekaterinburg, 2004. – 64 s.
2. Bex I.D. Molodshy`j shkol'yar u vy`hovnomu prostori mizhosoby`stisny`x vzayemy`n // Pochatkova shkola, 2000. – №5. – S. 1-5.
3. Il'in E.P. Jemocii i chuvstva / E.P. Il'in. – SPb.: Piter, 2001. – 752 s.
4. Kolomins'kij Ja. L. Uchitelju o psihologii detej shestiletneho vozrasta: Kn. dlja uchitelja / Ja. L. Kolomins'kij, E.A. Pan'ko. – M.: Prosveshhenie, 1988. – 190 s.
5. Kryukova L.V. Vplyv`v emocijnny`x chy`nny`kiv na social`no-psy`xologichnu adaptovanist` molodshy`x shkol'yariv. // Psy`xologiya: real`nist` i perspekty`vy`: Zbirny`k naukovy`x prac` Rivnens`kogo derzhavnogo humanitarnogo univerty`tetu. – Vy`pusk 3. – Rivne: Vy`davny`czstvo TzOV «Doka centr», 2014. – S.82-83
6. Maksy`menko S. D. Psy`xichne zdorov'ya ditej // Psy`xolog. – Sichen` (1) 2002. – S. 4.
7. Naukovi zasady` Mizhgaluzevoyi kompleksnoyi programy` «Zdorov'ya nacyi». Vy`pusk 1 / Za red. A.M. Seredyuka. – K.: Derkul, 2007. – 288 s.
8. Basic Psychology / Henry Gleitman. University of Pennsylvania. Chapter 11. Social Cognition and Emotion. – Norton & Company. New York. London.
9. Journal: Psychological Review – PSYCHOL REV, vol. 38, no. 4.

Резюме. В статье рассмотрены различные теории и методические подходы относительно функционирования эмоциональной сферы личности, выделены основные аспекты создания и особенности течения эмоциональных процессов в организме человека, а также влияние эмоциональных факторов на здоровье учащихся.

Ключевые слова: адаптация, эмоции, физиологические реакции, обучение, здоровье, ученики.

Summary. The article describes the various theories and methodological approaches to the functioning of emotional sphere of personality, the main aspects of the formation and peculiarities of emotional processes in the human body, and the influence of emotional factors on the health of pupils are allocated.

Key words: adaptation, emotions, physiological changes, study, health, pupils.

УДК 159.923.2

Р.С. КУЛАКОВ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФКОНСУЛЬТАЦІЙНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ВПРОДОВЖ НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

У статті з позицій соціальної ситуації розвитку особистості раннього юнацького віку та специфіки профільного навчання висвітлюється проблема професійного самовизначення сучасних старшокласників. Зазначено, що профконсультаційна робота як компонент системи профорієнтації спрямована на узгодження індивідуальних особливостей особистості та потреб ринку праці і здійснюється на всьому проміжку розвитку та становлення професіонала.

Ключові слова: старшокласники, профорієнтація, профконсультаційний супровід, професійне самовизначення, рівень домагань, самооцінка.

Постановка проблеми. Зацікавленість сучасного суспільства у високому інтелектуальному та творчому потенціалі виробничих сил, висока продуктивність праці яких залежить від якісної підготовки фахівця до виконання конкретних професійних обов'язків, свідчить про динамічне підвищення рівня вимог суспільства до професіоналізму людини. При цьому професійна діяльність людини, яка відповідає рівню вимог виробництва й успішно виконується, повинна задовольняти її найважливіші життєві потреби.

Взаємозв'язок особистості та професії в суспільстві визначається, перш за все, прагненням взаємної злагоди людини й виробництва. В основі цього динамічного процесу лежить механізм обміну інтересів та знань людини на умови її життя. Для узгодження диспозиції особистості, як носія потенційних можливостей творчого виконання конкретних функцій, та професії, як середовища для розгортання професійного потенціалу, у суспільстві діють ряд засобів, які мають на меті створити умови оптимального задоволення потреб особистості та вимог виробництва.

Економічне значення ефективного використання можливостей людського фактору та підвищення рентабельності виробництва в різні періоди розбудови нашої держави визначалося та забезпечувалося державною системою професійної орієнтації населення, яка спрямовувалася на вдосконалення умов узгодженості особистісних характеристик професіонала вимогам конкретної професії. Профконсультаційна робота, як складовий компонент цієї системи, в останні десятиліття спрямовується на узгодження індивідуальних особливостей особистості та потреб ринку праці і здійснюється на всьому проміжку розвитку та становлення професіонала.

Аналіз теоретичних та емпіричних досліджень. Теоретичний аналіз означеної вище проблеми свідчить про вирішення її сучасними науковцями у напрямі створення умов для розвитку особистості як суб'єкта професійної діяльності протягом усього життя. При цьому професійне зростання розглядається як домінуючий аспект загального розвитку особистості, який містить у собі ряд етапів та стадій цього процесу.

Означимо кілька теорій вікового розвитку професіоналізму особистості, які набули найбільшого розповсюдження та використання в профконсультаційній практиці:

- періодизація розвитку людини як суб'єкта праці Є.Клімова (стадія передгри, стадія гри, стадія оптації, стадія професійної підготовки, стадія розвитку професіонала);
- періодизація В.Бодрова (стадія передгри, стадія гри, стадія оволодіння навчальною діяльністю, стадія професійної адаптації, стадія розвитку професіонала, стадія реалізації професіонала, стадія спаду);
- періодизація В.Моргуна та Н.Ткачова (дослідники виділили, спираючись на запропоновану періодизацію психічного розвитку Б.Ельконіним та Л.Божович, 14 етапів професійного розвитку особистості);
- періодизація вітчизняних науковців (Бала Г., Рибалко В., Федоришина Б.) які розглядають розвиток особистості як допрофесійний та власне професійний.
- періодизація Blount C., Glenwick D. (стадія: адекватності - неадекватності, залежності – автономності, умовної залежності – індивідуальності, незалежності), Gaoni B., Neumann M. (стадія: невпевненості – залежності, автономної залежності, впевненості в собі, творчості), Kaslow F. (стадія: збудження, залежності та ідентифікації, активності, вступу в самостійність, ідентичності і незалежності, спокою і колегіальності), [1; 2; 3; 4; 5].

Саме тому **метою** статті є обґрунтування необхідності здійснення профконсультаційного супроводу професійного самовизначення учнів старшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. З поглибленням економічних реформ в Україні ринкові принципи все глибше пронизують усі сфери життєдіяльності особистості. Поступово створюється інфраструктура сучасного ринку праці як саморегулюючої системи руху працедавців (покупців професійних послуг) та робітників (продавців професійного потенціалу). Найсуттєвішою соціальною ознакою такої системи є гостра потреба людини отримати робоче місце. Механізмами досягнення цієї мети є глибокий самоаналіз власного професійного „Я” та формування адекватної самооцінки особистості. Спонукальною силою до такої діяльності людини виступають зростаючі вимоги ринкового професійного середовища. При цьому потужність впливу цих вимог об'єктивно зумовлена бажанням продавців робочих місць забезпечити виробничий процес найкращими фахівцями.

Відзначимо також динамічність та неперервність цього процесу. Оскільки на ринку праці існує певна пропозиція потенційних споживачів робочого місця, то тривалість і якість співробітництва між працедавцями та фахівцями визначається рівнем виконання людиною на високому професійному рівні виробничих обов'язків. Вирішення цього завдання (позитивне або ж негативне) спонукає людину до безперервного професійного самовдосконалення й саморозвитку.

Особливості професійної діяльності людини в нових соціально-економічних умовах суттєво впливають на специфіку професійного самовизначення учнівської молоді. З-поміж інших особливостей, на нашу думку, потрібно враховувати, перш за все, такі: динамічність ринкового середовища, яка не забезпечує сталості сформованих у особистості стратегій самореалізації в конкретній професії та в цілому в різних сферах життя; свобода вибору напряму професійного самовизначення та, одночасно, повна відповідальність за здійснений вибір; розуміння особистістю соціальної справедливості не як рівності прибутків, а як рівності шансів на суворе дотримання правових та моральних правил ділової активності; повага до добробуту людини, в основі яких

лежать її особистий талант, напружена праця та творча професійна діяльність; економічний зиск вчинків особистості у різних сферах життєдіяльності; індивідуалізм, самостійність, розважливність, готовність до ризику, певна жорстокість і навіть агресивність при захисті та реалізації власних інтересів.

З-поміж інших об'єктивних факторів, які переконливо доводять необхідність виявлення і профконсультаційного супроводу професійного самовизначення старшокласників, ми можемо віднести й актуальність соціальної ситуації розвитку дитини шкільного віку, яка в старших класах визначається гострою потребою майбутнього суб'єкта праці готувати себе до творчої самореалізації у професії. Бачення себе в найближчому майбутньому в новій суспільній ролі спонукає випускників навчальних закладів до розвитку якостей і рис характеру, необхідних у майбутньому для фахової діяльності. В умовах ринку праці тільки високий професіоналізм може гарантувати молодій людині високі досягнення в різних сферах її трудової діяльності, служити надійним захистом від безробіття.

Про значення та необхідність профконсультаційного супроводу професійного самовизначення учнів старшого шкільного віку свідчить також стан випускників загальноосвітніх та професійних навчальних закладів на ринку праці. За даними державної служби зайнятості України серед загальної чисельності зареєстрованих незайнятих громадян у 2013 році третину становила молодь віком до 28 років, з них 56,1% осіб офіційно мали статус безробітного.

Аргументувати необхідність організації психологічного супроводу професійного самовизначення старшокласників можна й низкою інших факторів. До них ми можемо віднести також і врахування індивідуально-типологічних особливостей особистості та вимог конкретної професійної праці. Доведено, що результативність праці людини, професійно важливі якості якої узгоджуються з вимогами професії, на 20% - 40% вища ніж у тих, які такої відповідності не мають.

Необхідність у підготовці учнів до професійного самовизначення підтверджують також статистичні дані про стан здоров'я підростаючих поколінь. На сьогодні медичні обстеження лікарів фіксують у 58% школярів певні обмеження до того чи іншого виду трудової діяльності у зв'язку зі станом здоров'я. Означені нами вище кілька об'єктивних чинників, які в той чи інший спосіб обмежують можливості людини самореалізуватися в обраній професії, переконливо доводять про гостру потребу забезпечення профконсультаційного супроводу професійного самовизначення учнівської молоді, оскільки саме такий напрям функціонує для вирішення згаданих вище проблем.

Зупинимось коротко і на характеристиці вимог до потенційних працівників на вільних робочих місцях. Серед них у соціальному розвитку вимагається вміння особистості працювати в колективі та зберігати його виробничу стабільність. Особливо наголошується на здатності особистості сформувати „ядро” колективу та залучитися до створення психологічного комфорту у ньому, як основи його стабільності. У духовному розвитку важливого значення надається прагненням працівника до зростання професіоналізму, як здорового способу зробити успішну кар'єру. Також у цій групі виокремлюються вимоги до особистості такими поняттями як: самовіддача, самореалізація, самовираження, усвідомлення, відповідальність, стабільність тощо. У групі вимог до фахової підготовки домінуючими характеристиками потенційного працівника є компетентність, творчість та бажання до підвищення кваліфікації. За ранговими показниками на відповідь підприємців: „Що необхідно змінити, щоб підготувати працівників до нових вимог на ринку праці?” на першому місці відзначається створення умов для розвитку творчого потенціалу особистості. На другому місці – стимулювання розвитку її самостійності і на третьому, лише, - підвищення професійно кваліфікаційної структури підготовки людини в період оволодіння професією.

Отже, об'єктивна потреба у профконсультаційному супроводі професійного самовизначення учнів актуальна й потребує обов'язкового вирішення. Її розбудова, на нашу думку, має розпочинатися із критичного аналізу попередніх здобутків і відбору змісту профконсультаційної роботи та психолого-педагогічних засобів його реалізації в умовах запровадження ринкових механізмів господарювання з позиції створення дієвих умов (організаційних, інформаційних, методичних, психолого-педагогічних тощо) для творчого самозростання особистості, її активного та свідомого професійного самовизначення.

Аналіз теоретичних та прикладних досліджень проблеми професійного зростання людини дав нам можливість стверджувати про необхідність профконсультаційного супроводу професійного самовизначення старшокласників впродовж їх навчання в школі. Розпочинатися профконсультаційний супровід, на нашу думку, має з підготовки школярів до професійного самовизначення і згодом трансформуватися у конкретний вибір майбутньої професії учнями старших класів. Дещо пізніше профконсультаційні заходи спрямовані на допомогу молоді, що навчається, здійснити спеціалізацію та початкову профадаптацію. Працевлаштування та програма професійного зросту - кінцева мета організації профконсультаційного супроводу. В найбільш загальному вигляді ми можемо виділити чотири етапи:

- підготовчий етап (профконсультаційний супровід здійснюється від народження дитини та впродовж її навчання в початковій та середній школі);
- основний етап (профконсультаційний супровід здійснюється в старших класах;
- уточнюючий етап (допомога випускникам шкіл та студентам професійних навчальних закладів);
- завершальний етап (профконсультаційний супровід під час працевлаштування).

Виділення етапів дає можливість уточнити зміст профконсультаційного супроводу професійного самовизначення учнів старшого шкільного віку на окремих етапах їх професійного розвитку.

На першому (підготовчому) етапі завданнями профконсультаційного супроводу є спостереження,

виявлення, обґрунтування та створення відповідних умов для розвитку індивідуальності кожного окремого школяра. Реалізуються ці завдання за рахунок включення дитини в різноманітні види пізнавально-перетворюючої діяльності навчально-виховного процесу школи та позашкільного навчального закладу освіти й виховання (класна, позакласна, шкільна, позашкільна суспільнокорисна, спортивна, гурткова та інша діяльність). Здійснюється профконсультаційна робота в початковій та середній школи у напрямі ознайомлення учнів зі світом професій та основами сучасного виробництва. Саме це стає підґрунтям для формування в особистості стійкого і дієвого інтересу до певної групи професій.

Згодом (основний етап) форми та методи профконсультаційного супроводу спрямовуються на підготовку учнів старшої школи до самостійного та усвідомленого вибору ними майбутньої професії. Механізмами такої активності є трансформація в старшокласників пізнавальних інтересів у професійний інтерес і побудова, у процесі зрівноважування вимог професії та потреб особистості, професійних намірів. Реалізуються означені завдання за рахунок сукупності форм та методів активізації професійного самовизначення особистості, які ми відносимо до групи формуючих (гуртки, факультативи, предмети на вибір тощо). Особливе значення на цьому етапі мають форми та методи профконсультаційного супроводу в сучасній загальноосвітній школі під час вивчення блоку питань, пов'язаних із розумінням загальних понять про деякі психічні процеси та індивідуальні особливості особистості, які необхідно учневі враховувати при виборі майбутньої професії. Школярі, досліджуючи свої якості під час таких видів робіт, виробляють уміння самоаналізу (Образ „Я”) та аналізу професії (Образ „Я” у світі професій), які необхідні для успішного професійного самовизначення.

У 11-12 класах загальноосвітньої середньої школи (уточнюючий етап) профконсультаційний супровід спрямований на допомогу випускникам шкіл у конкретизації фахової підготовки. Така допомога передбачає розгортання, за рахунок механізмів самооцінки та самопізнання, потенціалу професійного самовдосконалення особистості, який реалізується в побудові власної програми професійного зростання. Зазначимо, провідним результатом цієї активності молодшого юнака має стати сформованість у нього образу професійного майбутнього, спонукальною силою до активності якого є мотиваційно-ціннісна спрямованість особистості на досягнення успіху в обраній професії.

Відзначимо, саме на цьому етапі професійного розвитку особистості актуальним видається дослідження професійних домагань особистості і їхньої адекватної самооцінки, оскільки виявлені психологічні особливості їх функціонального перебігу дозволять створити умови для активізації рефлексивних механізмів професійного самовизначення старшокласника у навчально-виховному процесі сучасної школи.

Для того, щоб розкрити значущість самооцінки й рівня домагань особистості у ранній юності, охарактеризуємо вікові особливості розвитку дитини у цьому віковому періоді. Для раннього юнацького віку характерними змінами у житті є близьке завершення середньої освіти й об'єктивно задана необхідність обрати майбутню професію або ж професійний навчальний заклад для продовження освіти. Таке соціальне середовище розвитку старшокласника спонукає його до активної пошукової діяльності, яка спрямована на визначення й усвідомлення свого місця в майбутньому. Саме тому до закінчення школи у дитини диференціюються, індивідуалізуються і стають усвідомленими інтереси до різних видів діяльності, формується образ „Я у майбутньому світі професій”.

Зміна соціальної позиції старших учнів у школі, оволодіння новими й ускладненими формами навчання, практичні спроби своїх сил у визначених видах діяльності стають детермінантами розвитку якісно вищої форми самосвідомості особистості, яка характеризується її узагальненим характером.

Необхідність у життєвому самовизначенні і спрямування планів у майбутнє, потреба у самоусвідомленні себе як цілісної особистості, оцінка своїх можливостей у виборі майбутньої професії, самоусвідомлення своєї життєвої позиції, стійкість інтересів, поява професійних намірів, визначення свого місця у суспільстві, формування світогляду і становлення характеру є найсуттєвішими особливостями вікового розвитку особистості у юнацькому віці.

Варто враховувати, що юнацький вік є перехідним періодом у професійному розвитку людини. І, як кожне перехідне явище, такий вік характеризується нестійкістю внутрішнього стану та поведінки дитини. Це час докорінних трансформацій у внутрішньому світі особистості, у загальній структурі її індивідуально-психологічних особливостей.

Отже, вікові та індивідуальні особливості даного вікового етапу розвитку особистості досягають апогею своїх можливостей. Але соціально-психологічні властивості і становлення особистості загалом все ще знаходиться на етапі вирішальних перетворень. Тому юності притаманна певна внутрішня дисгармонія і протиріччя у поведінці, які суттєво впливають на процес професійного самовизначення.

Безпосередньо пов'язані з процесом професійного самовизначення особистості також і окремі протиріччя юнацького віку. Це, перш за все, протиріччя між прагненням проявити себе у декількох видах діяльності і необхідністю остаточно визначити свою життєву позицію, обрати для себе конкретну професію. Наступним і не менш значущим протиріччям є самооцінка своїх можливостей і придатності до певної праці та практичними можливостями у реалізації своїх намірів. Важливим є також протиріччя між результатами пізнання обраної професії і першими практичними уявленнями дитини про неї, сформованими раніше із розповідей інших осіб, з книг, кінофільмів і т.д.

Висновки. Професійне самовизначення у ранній юності є результатом тривалого процесу розвитку особистості, а свідомий і обґрунтований вибір майбутньої професії його етапом у старшому шкільному віці. Об'єктивно задана потреба у здійсненні після закінчення загальноосвітньої школи вибору будь-якого виду

професійної діяльності, незалежно від його реалізації на практиці (може бути лише у формі наміру індивіда), свідчить про необхідність підготовки дитини до оволодіння у майбутньому тією чи іншою професією. Така готовність базується на глибокому пізнанні себе та пізнанні вимог бажаної у майбутньому професії. Саме адекватна самооцінка й професійні домагання забезпечують усвідомлений та обґрунтований професійний вибір дитини, який узгоджений з бажанням і можливостями та потребою ринку праці у фахівцях.

Зважаючи на означене вище зміст профконсультаційного супроводу реалізується за рахунок різних видів (інформаційно-довідкова, діагностична, формуюча) педагогічної роботи. Інформаційно-довідковий напрям спрямовується на ознайомлення школярів з професіографічною інформацією і передбачає забезпечення учнів знаннями про значення вибору професії, види та умови праці, професії та вимоги, які вони висувають до фахівців, кон'юнктуру ринку праці і т. ін.

Діагностичний напрям профконсультаційного супроводу спрямований на виявлення індивідуальних особливостей особистості, своєрідності та неповторності кожного старшокласника. Означений напрям роботи передбачає дослідження особистості старшокласника як цілісного й динамічного у віковому аспекті утворення.

Формуючий напрям профконсультаційного супроводу має на меті підготувати старшокласника до самостійного вибору майбутньої професії. Самостійність у цьому процесі проявляється у відносній незалежності та можливості на основі досвіду узгодження різноманітних чинників вибору знаходити компроміси, визначати і передбачати, оцінювати і відповідати за свій вибір. Формування самостійності старшокласників при виборі майбутньої професії передбачає здатність повторити вибір за необхідності в нових умовах та здійснити вузьку спеціалізацію в майбутньому. Змістом формуючого напрямку профконсультаційного супроводу є індивідуалізація підготовки учнів за рахунок зовнішньої і внутрішньої диференціації. Зовнішня диференціація передбачає виділення окремих учасників цього процесу, формування певних груп, а внутрішня - систематизацію відповідного навчального матеріалу.

Отже, узгодження диспозиції особистості, як носія потенційних можливостей виконання конкретних функцій, та професії, як середовища для розгортання творчого потенціалу особистості, передбачає необхідність здійснення профконсультаційного супроводу професійного самовизначення старшокласників, формування у них адекватної самооцінки та рівня професійних домагань.

Список використаних джерел

1. Климов Е.А. История психологии труда в России: учебн. пособие / Е.А. Климов, О.Г. Носкова. – М. : МГУ, 1992. – 221 с.
2. Моргун В.Ф. Проблема периодизации развития личности в психологии / В.Ф. Моргун, Н.Ю. Ткачева. – М. : МГУ, 1981. – 84 с.
3. Підготовка до професійного навчання і праці (психолого-педагогічні основи): навч. мет. пос. / [За ред. Г.О. Бала, П.С. Перепелиці, В.В. Рибалки]. – К.: Наукова думка, 2000. – 188 с.
4. Gaoni B. Supervision from the point of view of the supervisee / B. Gaoni, M. Neumann // American Journal of Psychotherapy. – 1974. – №23. – 108-114 с.
5. Kaslow F. Supervision and training. Models, dilemmas, and challenges / F.Kaslow. – New York: Haworth, 1986.

References

1. Klimov E.A. Istorija psihologii truda v Rossii: uchebn. posobie / E.A. Klimov, O.G. Noskova. – M. : MGU, 1992. - 221 s.
2. Morgun V.F. Problema periodizacii razvitija lichnosti v psihologii / V.F. Morgun, N.Ju. Tkacheva. – M. : MGU, 1981. – 84 s.
3. Pidgotovka do profesijnogo navchannja i pracj (psy`xologo-pedagogichni osnovy`): navch. met. pos. / [Za red. G.O. Bala, P.S. Perepely`ci, V.V. Ry`balky`]. – K.: Naukova dumka, 2000. – 188 s.
4. Gaoni B. Supervision from the point of view of the supervisee / B. Gaoni, M. Neumann // American Journal of Psychotherapy. – 1974. – №23. – 108-114 с.
5. Kaslow F. Supervision and training. Models, dilemmas, and challenges / F.Kaslow. – New York: Haworth, 1986.

Резюме. В статье с позиций социальной ситуации развития личности раннего юношеского возраста и специфики профильного обучения освещается проблема профессионального самоопределения современных старшекласников. Указано, что профконсультационная работа как компонент системы профориентации направлена на согласование индивидуальных особенностей личности и потребностей рынка труда и осуществляется на всем промежутке развития и становления профессионала.

Ключевые слова: старшекласники, профориентация, профконсультационное сопровождение, профессиональное самоопределение, уровень притязаний, самооценка.

Summary. From the standpoint of the social situation of the individual early adolescence development and specificity of profile studies the problem of professional self-determination of modern senior students is highlighted in the article. It is indicated that career guidance work as a component of career guidance system aims to harmonize

individual features of personality and labor market needs and it is implemented throughout the period of forming and becoming of professional.

Key words: high school students, career guidance, career guidance support, professional self-determination, level of claims, self-esteem.

УДК 159.923

Л.М. КУЛАКОВА

МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ПІДґРУНТЯ ФОРМУВАННЯ ПОЧУТТЯ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті аналізуються основні психологічні аспекти дослідження морального розвитку молодших школярів засобами художньої літератури та формування почуття їх власної гідності. Характеризуються складові процеси сприйняття словесного художнього твору. Визначено рівні сприйняття художнього твору, характерні для молодших школярів. Проаналізовано способи відображення цінностей у літературних творах. Аналізується механізм формування системи моральних цінностей, під впливом якого підвищується рівень почуття власної гідності молодших школярів.

Ключові слова: моральні цінності, художня література, художній твір, почуття власної гідності.

Постановка проблеми. Формування моральних цінностей - це багатогранний процес, який вимагає цілеспрямованого впливу, морального співвідношення об'єктивного й суб'єктивного чинників у вихованні, постійного врахування (у формах і методах виховної роботи) тих змін, які відбуваються в житті. Процес формування моральних цінностей здійснюється в різних формах за допомогою різноманітних методів і виховних засобів [189].

Вагоме значення при формуванні моральних цінностей має читання художньої літератури. Читання художніх творів у початкових класах є найважливішим джерелом морального виховання молодших школярів. Художній твір як образне відображення дійсності впливає на думки, почуття, уяву дітей, виявляє увагу на їхню поведінку. К. Ушинський зазначає: «...той літературний твір моральний, який змушує дитя полюбити моральний учинок, моральне почуття, моральну думку, виражені в цьому оповіданні» [7]. Читаючи літературні твори, школярі вчаться розбиратися в поведінці, мотивах і вчинках людей, почувати красу добра, засуджувати потворне, зло. Дуже важливо звернути увагу дітей на прояв не тільки добра, але й зла, виховувати в них бажання виступати проти несправедливості, жорстокості, нечесності. Поведінка героя літературного твору для молодших школярів нерідко слугує еталоном, за яким він оцінює вчинки товаришів і свої власні [6, 7].

Художня література супроводжує людину з перших років її життя. Вона відкриває й допомагає дитині зрозуміти життя суспільства й природи, світ людських почуттів і взаємин. Теми, проблеми, з якими дитина знайомиться в процесі читання й під час обговорення, глибше проникають у дитячу душу, а улюблені герої надовго залишаються з нею. Вона переживає за них і разом з ними, дитя їх любить або не сприймає, але ніколи не залишається байдужим. Література для дітей дозволяє донести до свідомості дитини інформацію про те, що таке ідеал і які шляхи його досягнення, що таке вічна істина і як її осягнути, що таке цінності істини й котрі з них - неправильні. Її завдання - навчити дитину міркувати над тим, що відбувається навколо, аналізувати й робити висновки. Вона повинна розвивати її розум і душу [1, 2, 3].

Можна виокремити три основні завдання художньої літератури у процесі її застосування під час формування моральних цінностей: викликати позитивні моральні почуття (співпереживання, співчуття, радість, гордість) або обурення із приводу негативних дій і вчинків героїв розповіді; розкрити зміст моральних понять і норм поведінки; представити образ моральної поведінки й спонукати до прагнення наслідувати позитивний приклад.

Аналіз теоретичних та емпіричних досліджень. Психологічні дослідження Л. Виготського, О. Запорожця, Н. Лейтеса, О. Леонтєва свідчать, що молодші школярі вміють усно передати зміст прочитаного, але їм важко розповісти про власні враження, моральні переживання героїв художніх творів [2,3,5].

Особливості варіювання сприйняття літератури молодшими школярами досліджувала М. Воюшина. Дослідниця визначила чотири рівні сприйняття художнього твору, характерні для молодших школярів [6].

Метою даної статті є характеристика процесу особистісного розвитку особистості, формування у нього почуття власної гідності шляхом морального оцінювання вчинків літературних героїв.

Виклад основного матеріалу. Формування моральних цінностей засобами вивчення художньої літератури базується, насамперед, на сприйнятті тексту читачем. У зв'язку із цим важливим представляється розгляд особливостей сприйняття художньої літератури молодшими школярами.

Виокремимо складові процеси сприйняття словесного художнього твору:

- власне читання: сприйняття літерних позначень і декодування буквених знаків у поняття й образи;
- залучення психічних процесів (насамперед репродуктивної уяви) - зорових, слухових, дотикових, нюхових, тактильних відчуттів і пам'яті;
- включення емоційних реакцій і більш складних психічних процесів - репродуктивної й творчої уяви: співпереживання, співчуття, симпатії, ворожості, радості, хвилювання, страху й тощо, а також передчуттів,

З М І С Т

<i>Передмова</i>	3
Павелків Р.В. Завдання та перспективи психологічної служби РДГУ	4
Петренко О.Б. Інноваційна діяльність практичного психолога в організації роботи «школи сприяння здоров'ю»	8
Литвиненко С.А., Ямницький В.М. Психологія травми: трансгенераційний та феноменологічний аспекти	14
Абрамова С.В. Психолого-педагогічна діагностика сформованості соціальної активності у старших підлітків	17
Артемова О.І. Креативність як чинник розвитку професійних якостей майбутнього практичного психолога	22
Барно О.М. Причинно-наслідкові відносини у психології розвитку особистості	26
Білоус Р.М., Боровська А.С. Ціннісні орієнтації в процесі само актуалізації старшокласників	31
Большакова А.М. Поведінка типу А як проблема професійного здоров'я майбутніх менеджерів	33
Борейчук І.О., Євдокимов Р.В. Умови використання арт-терапевтичних технік в роботі із геронтопсихологічною групою клієнтів	36
Борисова А.О. Психологічний моніторинг міжкультурної адаптації студентів-іноземців у країні навчання	40
Бучко В.Б. Проблема справедливості психологічний аспект	43
Вознюк Ю.С. Аналіз проблеми самоствердження особистості	49
Воробійов А.М., Демчук О.О. Умови адаптації та фактори дезадаптації студентів до навчання у вищому навчальному закладі	52
Воронов Н.П., Курячий С.В. Здоровьесберегающие технологии в профилактике состояния здоровья студентов специальной медицинской группы с заболеваниями сердечно-сосудистой системы и опорно-двигательного аппарата	55
Герман Л.В. Значущість психологічної складової у професійній підготовці правоохоронців	60
Грицюк І.М. Емоційне виховання як засіб запобігання емоційної травми у дітей	63
Грубляк В.В. Розвиток пізнавальної активності студентів в процесі самонавчання	66
Давидюк С.Г., Пащенко О.О. Психологічні особливості прояву креативності студентів гуманітарного та технічного профілю	71
Демянюк О.Б. Образ світу як психологічна основа самореалізації молоді	74
Дружиніна І.А. Емпатія у системі професійно важливих якостей майбутніх психологів	78
Дучимінська Т.І. Соціально-психологічний тренінг як засіб корекції проявів особистісної безпорадності студентів	82
Жарікова С.Б. Образ «Я» підлітка у цілісній моделі психологічного здоров'я особистості	85
Жидко М.Е., Лушина Т.А. Проблема психологічної структури научного мировоззрення у студентів сучасного технічного університету	89
Жидко М.С., Кравченко К.О. Особливості переживання у льотчиків на гострій стадії горя	93
Жидко М.С., Журавская О.В. Особливості психологічної диференціації професійної дезадаптації, професійної деформації та емоційного вигорання	99
Жизномірська О.Я. Психологічне здоров'я особистості молодшого шкільного та підліткового віку	103
Іванашко О.Є., Вічалковська Н.К. Соціально-психологічна адаптація особистості в умовах інклюзивної освіти	107
Іванова Н.Г. Психологічні основи підготовки, необхідні для успішного професійного становлення фахівців: ретроспективний аналіз проблеми	110
Істинюк І.Д. Педагогічна практика – провідний засіб забезпечення готовності студентів до інноваційної виховної діяльності з молодшими школярами	114
Кідалова М.М. Фасилітативний супровід емоційних бар'єрів у підлітковому віці як умова збереження психологічного здоров'я	118
Корчакова Н.В. Диспозиційні основи просоціальності	124
Коширець В.В., Шкарлатюк К.І. Самофутурування як чинник самореалізації студентів з порушеннями розвитку	129
Крюкова Л.В. Сучасні підходи щодо динаміки емоційних процесів та їх впливу на здоров'я особистості школяра	132
Кулаков Р.С. Особливості профконсультаційного супроводу професійного самовизначення старшокласників впродовж навчання в школі	135
Кулакова Л.М. Моральний розвиток особистості засобами художньої літератури як підґрунтя формування почуття власної гідності у молодших школярів	140
Курдибаха О.М. Теоретичний аналіз проблем гендерного розвитку підлітків у процесі соціалізації	144
Левус Н.І., Волошок О.В. Самоставлення у студентів з різною навчальною мотивацією	146
Левшунова К.В. Благополуччя та здоров'я: спільне та відмінне між поняттями	151
Лисенко Л.М. Теоретичні аспекти проблеми психічного здоров'я особистості	154

Ліщук А.В. Вплив ціннісних орієнтацій на професійне самовизначення старшокласників	157
Луцик Г.О. Напрямки роботи соціальних педагогів з профілактики девіантної поведінки підлітків	160
Марчук Ю.С. Психолог-практик та психолог-теоретик: особливості формування професійного мислення	163
Назаревич В.В., Коротун В.В. Використання малюнкових технік психотерапії для самоідентифікації студентів.....	166
Нікула Н.В. Шляхи формування методичної культури студентів на етапі професійної підготовки	170
Новік Л.О. Психологічні складові іміджу психолога	173
Ногачевська І.О. Розуміння текстів – базовий компонент вузівського навчання студентів.....	176
Олексієнко С.Б. Оволодіння майбутніми правоохоронцями психологічними знаннями, необхідними для створення соціально-психологічної характеристики об'єкта оперативного інтересу з політичного середовища.....	180
Олійник О.В. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до виховання господарської культури молодших школярів	184
Павелків В.Р., Мокич Н.В. Психологічні ознаки в системах соціокультурного простору молодіжних субкультур	187
Паливода О.О. Психологічні аспекти професійного становлення особистості у вищому навчальному закладі	193
Петренко Н.В. Модель становлення професійної спрямованості менеджера на етапі навчання у вищому навчальному закладі.....	197
Пилип'юк Т.О., Мушкевич М.І. Гендерна диференціація особистісних особливостей осіб з різним ставленням до репродуктивного здоров'я.....	201
Пилипака Ю.І., Гамарнюк О.В., Романюк В.Л. Психічна травма як функціональна модель розладів психіки і поведінки особистості	205
Піонтковська Д.В. Розвиток національної ідентичності особистості в юнацькому віці	210
Рибак В.А. Особливості процесу соціально-психологічної адаптації першокурсників з особливими потребами.....	214
Рудь Г.В. Гендерні аспекти формування перспектив власного кар'єрного росту сучасної молоді.....	217
Рудюк О.В. Психологічне здоров'я особистості як копінг-ресурс подолання кризи безробіття.....	221
Савелюк Н.М. Елементи релігійного дискурсу в освітньо-виховному просторі України.....	226
Савенко Д.О. Проблема самоідентичності жінки в період раннього онтогенезу дитини	230
Савуляк В.О. Особливості запиту студентів щодо діяльності психологічної служби ВНЗ	233
Самойлова Н.В., Метіль Я.М. Підходи до розвитку психологічної компетентності студентів-валеологів	237
Ставицька О.Г. Оптимізація консультативної взаємодії психолога з клієнтом технологіями самопрезентації	240
Стаднік І.В., Мушкевич М.І. Психологічні особливості переживання посттравматичного стресового розладу (ПТСР) учасниками зони антитерористичної операції (АТО).....	244
Сторож О.В. Розвиток складових творчої соціалізації особистості	248
Тищенко І.А. Вплив статево-рольових стереотипів на професійну самореалізацію жінок у руслі проблеми гендерної освіти.....	254
Угрин О.Г. Роль організаційної ідентичності у процесі професійного становлення молодого спеціаліста.....	257
Федоренко Р.П. Вплив залежності партнерів від соціальних мереж на шлюбно-сімейні взаємини.....	261
Федюк Т.М., Корчакова Н.В. Особливості розвитку самооцінки у процесі соціалізації дітей з вадами слуху	264
Хлівна О.М. Психопрофілактика здоров'я в студентському віці	267
Хупавцева Н.О. Поняття соціального статусу у контексті проблеми становлення особистості.....	270
Чагарна С.Є. Особливості інтеграції дітей з порушеннями слуху	274
Чмир Т.В. Вольова сфера особистості: теоретичні аспекти	277
Шаповал І.М. Механізми EGO-захисту як детермінанта адаптивної стратегії особистості	280
Шевців М.В., Романюк В.Л. Особливості взаємозв'язку кольору очей і темпераменту у студентів-біологів в умовах рівненщини	285
Шевчик Р.В. Дослідження та корекція уваги у підлітків	288
Шуль М.Т. Теоретичні основи формування здорового способу життя учнів початкових класів як психолого-педагогічна проблема	292
Відомості про авторів	296

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

**Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету**

Випуск 4

Заснований у 2013 р.

Редактор збірника **Павелків Р.В.**
Відповідальний за підготовку збірника до видання **Безлюдна В.І.**
Технічний редактор **Суходольський В.І.**
Комп'ютерна верстка **Осипчук О.П.**

Здано до набору 22.04.2015 р. Підписано до друку 06.12.2013 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.
Ум. друк. арк. 29,14. Замовлення № 27042015 Наклад 90

Адреса: 33000 м. Рівне, вул. Ст. Бандери, 20
e-mail: dokacentr@mail.ru

Видавництво ТЗОВ "Дока центр"
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
Серія РВ № 54 від 09.09.2011

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць
Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 4. – Рівне:
РДГУ, 2015. – 300 с.**

ISBN 978-966-2695-00-7

Збірник наукових праць містить статті які відображають теоретичні та практичні аспекти найважливіших проблем психологічної науки.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, учителів, вихователів, практичних працівників освіти, керівників дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК 316.627:159.9

ББК 88